

Hamzók Judit

A „gyámoltalanok” örökségének nyomában. Esettanulmány a Nemes Kilián István (1733–1825) egri közgyám ellen indított per tanulságairól*

A város- és társadalomtörténeti vizsgálatokban egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a hivatal- és karriertörténeti elemzések, amelyek fontos mikrotörténeti adalékként szolgálhatnak. Egy-egy településen az ilyen típusú vizsgálatok elősegíthetik a korábbi évszázadokban kialakított helyi közigazgatási egységek, hatósági testületek akkori működésének megértését. Jelenlegi tanulmányomban Eger város tanácsának egyik intézményét, a közgyám hivatalát vizsgálom egy kiemelt eset bemutatásával. Széles körben ismeretes, hogy Eger a 17. század végétől kettős földesúri (mindenkori püspök és káptalani testület) fennhatóság alatt állt.¹ A város kettős tanáccsal működött Eszterházy Károly (1725–1799) egri püspöksége idején is. A belső tanács (magistratus) és a külső (kis) tanács (minoris senatus) saját hatókörben külön tanácstermeiben tartotta heti rendszerességgel a közgyűléseket. A városi hivatali szervek munkáját a püspök-főispán koordinálta, a tisztségi kinevezések előzetes jelöltek állítása után minden esetben a „tisztújító széken” Eszterházy jóváhagyásával történtek.² A város különböző ügyeit a magisztrátus tárgyalta, az üléseken feljegyzések készültek, amelyeket a város írnokai ügyiratszámok szerint (például B.LXXI/a.) jegyzőkönyvekbe (jelzet: V-1/a.) másoltak be, a fontosabb bejegyzéseket a püspök szentesítette az aláírásával. Így maradtak fenn a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltárában (továbbiakban: levéltár és MNL HML)³ a városi ügyiratok (jelzet: V-1/b.) között tisztviselői választások iratai, hivatali ügyintézés során keletkezett számadások,

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatásával készült.

- 1 Fenessy-transactio MNL HML Egri Kápt. Mlt. XII-2/d/44.81. sz. 24–32. Magyar nyelvű fordítását közzétette Nemes Lajos az Eger város önkormányzatát bemutató monográfia 2. függelékében. *Nemes Lajos: Eger város önkormányzata 1687–1848.* Eger 2001. 142–147. (Tanulmányok Heves megye történetéből, 16)
- 2 *Nemes L.: Eger város önkormányzata* i. m. 40–46.
- 3 Általánosan megfigyelhető, hogy az ügyiratokat évenként csoportosították, de elhúzódó eljárások esetén az iratokat csomókba rendezték az adott üggyhöz kapcsolva, ezért nem tekintek el az ügyiratok dobozlelőhelyének feltüntetésétől.

kimutatások és folyamodvány témájú levelek. A város lakossága panaszkérvényeivel (instantia) először a magisztrátushoz fordulhatott volna, de az eljárásrendet gyakran megszegte.⁴ A kutatásom korábbi szakaszában autopszia alapján azt vizsgáltam, hogy milyen típusú ügyekkel fordultak a panaszosok a püspök-főispánhoz, mennyire volt megszokott jelenség, hogy helyi problémákkal keressék meg Eszterházyt. Eger, Heves és Külső-Szolnok vármegyéből, valamint az egri egyházmegyéből majdnem 700 db instanciát regisztráltam. A panaszkérvények között az ügyek egyik legnagyobb csoportja az árvák, félárvak helyzetének rendezésére irányult.⁵ Eger város esetében az egyik legkiemelkedőbb számot a Hatvani hóstya területéről származó árvák, félárvak megkeresései adták, közel 300 db levelezés valósult meg a tanács és a vizsgált csoportból származók között a püspök közreműködésével.⁶ Az általános elemzést követően a jelenlegi dolgozatomban egy konkrét példán keresztül kívánom bemutatni, hogyan zajlott le egy árva testvérpár, Detelli Anna és Ferenc (1766–1815), és a közgyámjuk, Nemes Kilián István (1733–1825) közötti nézeteltérés rendezésére irányuló eljárás legfőképp a tanács és Eszterházy püspök közreműködésével. A tanulmányom első felében röviden bemutatom a per résztvevőit, majd kitérek a családi háttérükre, illetve a hivatali, közéleti érvényesülésükre. A tanulmány második felében ismertetem a testvérpár és az árvagyám között kirobbant konfliktus forrását – az örökséget –, rekonstruálom az elégedetlenségi per folyamatát, a városi tanács meghallgatásától a helytartótanácsi procedúra lezárásáig. Végül kísérletet teszek arra, hogy bebizonyítsam, egy elmérgesedő, hosszan elhúzódó elégedetlenségi vita a hivatalnok pozícióját nemhogy gyengítette volna, hanem talán még elő is segítette is annak megőrzését.

4 Detelli Anna két alkalommal, 1782. szeptember 13-án és szeptember 20-án írt instanciát Eszterházy Károlyhoz, a püspök „pro prima Instantia” eljárásrend értelmében a városi magisztrátus elé utalta az ügyet. MNL HML V-1/b.107.B.LXXI/a.230.

5 *Hamzók Judit*: Eszterházy Károly egri püspökhöz címzett magyar nyelvű instanciák 1762–1772 között. In: *Egyház és társadalom. Válogatott tanulmányok a 2016. november 17-én az egri Eszterházy Károly Egyetemen rendezett Egyház és társadalom konferencia előadásaiából*. Szerk. Mizera Tamás – Nagy Andor. Líceum Kiadó, Eger 2017. 23–39.

6 *Hamzók Judit*: „Gyámoltalanok” a családban: A Hatvani hóstya területén élő árvák, félárvak helyzete Eszterházy Károly egri püspöksége idején az instanciák alapján. In: „A tudomány ekként rajzolja világát”: Irodalom, történelem és nevelés metszetei I. Az Eszterházy Károly Egyetem Doktorandusz Önkormányzata, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzata és a Doktoranduszok Országos Szövetsége Irodalomtudományi Osztály I. közös konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. Fodor József Péter – Mizera Tamás – Szabó P. Katalin. Budapest–Eger 2019. 76–94.

1. A gyámoltalan árvák: Detelli Anna és Ferenc

A 18. század második felében élő Detelli család Alsó-Karintiából származott. Levéltári források tanúsítják, hogy az alsó-karintiai Wolfsberg városban élt Detelli József Zsigmond (?–1777), édesapja, Antal Ferenc (?–1779), és testvére, Szilveszter.⁷

A szakirodalmi⁸ megemlékezésen túl, a halálát követően készült hagyatéki leltár⁹ és egyéb források¹⁰ alapján Zsigmond Arad vármegye, majd Eger város orvosaként dolgozott. A nemesi származású Antony Erzsébettel (?–1777/1778) kötött házasságot, két gyermekük született, Anna Mária és Ferenc Xavér Vince. A testvérek 1777-ben édesapjukat, ezt követően egy éven belül édesanyjukat is elveszítették. Az árván maradt testvérpár Nemes Kilián István közgyám gondozása alá került. Anna 1780 májusában házasságot kötött Benkő Sámuel (1743–1815) Borsod vármegyei tiszti főorvossal, Miskolcra költözött,¹¹ és gyámsági nevelése az 1780. augusztus 10-én kelt végszámadás elkészítésével végérvényesen megszűnt. Kilián István gyámsági teendői fennmaradtak Ferenc esetében, aki alap-, majd középfofokú végzettséget szerzett Foglár György (1670–1754) jogi akadémiáján.¹² Elkezdte egyetemi tanulmányait, de rövid időn belül félbehagyta azokat. Az 1780-as évek második felében katonai és hivatali szolgálatot teljesített Európa számos területén.¹³ Hazatérését követően Heves és Külső-Szolnok vármegye írnoki tisztségét Tarródy

7 Szilveszter németül 1788. augusztus 26-án megfogalmazott válaszlevelében ”... Franz Anton Detl Ratgeburgerr zu Wolfsberg in Kärnten”, míg Zsigmondot ”Bruder Sigmund Detl” jelölte. MNL HML V-1/b.122.B.LXXXII/a.389. No.773.

8 *Szőkefalvi-Nagy Zoltán: Magyarország gyógyvízvizsgálatok a XVIII. században.* Bp. 1962. 168. (Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 25.)

9 Hagyatéki inventárium MNL HML V-1/b.86.B.CXVI/b.712.

10 Detelli Ferenc Xavér Vince születési anyakönyvi kivonata Zsigmondot ”...medico Aradiensis” jelölte. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) RK 422/2.; özvegy Detelli Zsigmondné a Hatvani hóstyai Tóth Pál és felesége, Téglási Katalin adósságrendezési ügyében az egri tanácshoz írt instanciáját „Deteli Sigmund Doctor Ur[na]k megmaradott Eözvegye”-ként írta alá. MNL HML V-1/b.86.B.CXVI/b.655.

11 „T. Doctor Benkő Sámuel Ur C. lakása” az 1789-i összeírás szerint nem a törzslakosságot magába foglaló középkori városmagban, hanem a görög klostrom mögött volt „Nagyságos Zsóry László és Zsóry István úr” szomszédságában, a minoriták majorjához közel. *Szabadfalvi József: Benkő Sámuel topográfija.* In: Miskolc város történeti – orvosi helyrajza írta Benkő Sámuel a filozófia és orvostudomány doktora, nemes Borsod vármegye tiszti orvosa. Miskolc 1976. 64.; 3 gyermek született: 1781-ben Károly, 1783-ban Ignác János, 1786-ban János Flórián. MNL OL RK 299/2–3.

12 MNL HML V-1/b.108.B.LXXII/a.444.No.86.

13 Egri tanács 1788-ból származó leveléből olvasható, hogy Ferenc a Wolfsbergben élő Detelli Szilveszternél járt 1787 őszén. MNL HML V-1/b.122.B. LXXXII/a.389.Nro.773.; Ferenc 1788-ból származó levelében tartózkodási helyként Tarnopolt tüntette fel. MNL HML V-1/b.108.B.LXXII/a.444.; Kilián István feljegyzésből kiderül, hogy Ferenc lengyelországi hivatali szolgálata után, 1788. október 23-tól 1789. november 22-ig az inasával együtt a közgyámnál lakott albérleti díj fizetése nélkül. MNL HML V-1/b.108.B.LXXII/a.444.No.60.

István (1756–1815) alispán közbenjárásával nyerte el. Kicsapongó életmódja következtében elbocsátották a vármegyei hivatalából, majd az egri tanácstól írnoki, végül az ajtónálló állásából is. A fiú teljesen elmagányosodva, eladósodva,¹⁴ megtévelyedve fejezte be az életét.

2. Nemes Kilián István hivatali pályafutása Eszterházy Károly egri püspöksége idején

Nemes Kilián István a mai szlovákiai Biccsehez tartozó Felső-Hricsóról származott.¹⁵ István 1759-ben Egerbe költözött.¹⁶ A hivatali pályájáról származó első adatok alapján 1762. január 2-án szószólónak (Vormund, fürmender) választották meg.¹⁷ A szószólói pozíciója elősegítette a hivatali ranglétrán a fokozatos előrehaladását is, hiszen idővel átláthatta és érthette a belső tanács működését és az egyes helyzetekben hozott tanácsi döntések okát is. 1764-ben a városi tanács a tisztújító közgyűlésen adószedő, városi pénztárkezelői (perceptor) tisztségre terjesztették fel – az ekkor még külső tanácstagsággal rendelkező – Kiliánt, Eszterházy Károly egri püspök-főispán elé, a jelölését Eszterházy elfogadta. Kilián 1764–1771 között kisebb megszakítással töltötte be az adószedői, városi pénztárkezelői tisztséget. 1765. január 3-án számfeletti tanácsosnak (supernumerarius) választották meg.¹⁸ Számos levéltári irat bizonyítja, hogy több alkalommal igazolta aláírásával a kintlévőségek behajtását, a pénztárkönyvek számadását.¹⁹ A hivatali karrierjének következő lépcsőfokáról az 1770-ben megtartott tisztújító ülés tanúskodott, közgyámnak jelölték.²⁰ A hivatali pályájának legmagasabb fokára 1776. december 31-én jutott, Váradi Horváth Mihályt követően Kilián Istvánt választották meg Eger

14 *Kapor Elemér*: Múlt századi ballada a „tántorító” italtól. Népújság, 1987. február 21.

15 Kilián István 1733. május 5-én Felső-Hricsói (Horný Hričov) birtokon született, édesapja Márton, édesanyja Pračnik Anna volt. Zsolna – Biccse (Štátny Archív v Bytči) Felső-Hricsó, (Dolný Hricsov) RK 157/5.

16 *Orosz Ernő*: Heves és a volt Külső-Szolnok Egyesült vármegyék nemes családjai. Eger 1906. 120.

17 A szószóló külső tanács irányítójaként a város polgárságát képviselhette – szavazati jog nélkül – a belső tanácsi üléseken. *Nemes L.*: Eger város önkormányzata i. m. 52, 187.

18 Helyettes belső tanácsos, éves fizetés nem járt érte. Számfeletti tanácsosok közül választották meg a betöltendő belső tanácsost. Kilián Fodor Ferenc helyére lépett. *Nemes L.*: Eger város önkormányzata i. m. 42.

19 MNL HML V-1/b.54.B.XLIV.7.

20 Kilián Istvánt Váradi Horváth Mihály (1716/17–1781) Koschin Ferenc mellett jelölte a tanács árvagyámnak, de nem választották meg, viszont ez a tény is bizonyítja, hogy Kilián István már ekkor befolyásos személynek minősült Egerben.

város árvagyámjának.²¹ A gyámi tisztségét az iratok alapján egészen 1789-ig töltötte be, egyes források 1790-től már szegényházi gondoknak (curator) jelölték.²² Kiliánt az 1777. és 1781. évi tisztújítás után 1797-ben harmadjára is főbírónak jelölték, de végül nem választották meg.²³

3. Detelli testvérpár Nemes Kilián István ellen indított elégedetlenségi pere

A következő fejezetben a Detelli testvérek Kilián István ellen indított örökségi perének az előzményeit, az eljárás menetét és a kirobbanó per tárgyat – a testvérek örökségét – kívánom elemezni.

A szülők, Detelli József Zsigmond 1777-ben, Antony Erzsébet 1777/78-ban hunytak el. Az árvák vagyoni felmérését 1778 áprilisában háromtagú bizottság végezte el, a Detelli szülők által hátrahagyott ingóságokat rögzítették a 18 főlíóoldal terjedelmű füzetben.²⁴ A városi tanács az elvégzett összeírást jegyzőkönyvbe vezette, majd az ingóságok értékét felbecsülte e gri és nem e gri származású mesteremberek segítségével. Az elkészített hagyatéki inventárium és becslés eredményéről a magisztrátus írásban tájékoztatta Eszterházy Károlyt.²⁵ A püspök a gyermekkorú árvák körülményeit figyelembe véve utasította a tanácsot, hogy Kilián Istvánt rendelje ki gyámnak. 1778. június 1-től látta el Kilián a gyámi teendőket a Detelli testvérpár esetében. A fordulópontot Detelli Anna Benkő Sámuel miskolci tiszti főorvossal kötött házassága jelentette. A városi iratokban olvasható, hogy 1780 nyaratól a Detelli testvérek közös közgyámja, Nemes Kilián István e gri tanács tag már nem látott el további gyámi feladatokat Annával kapcsolatban. A közgyám 1780. augusztus 11-re elkészítette a fiatal házasszony vagyonára vonatkozó végszámadást. A házaspár tagjai a dokumentumokat jóváhagyták, a korábbi bírói osztályegyezséget tanúsító hatósági bizonyítvány hitelességét aláírásukkal igazolták.²⁶ 1782-ben váratlan fordulat következett be,

21 1777-ben Kilián Istvánt főbírónak is jelölték ifj. Nemes Farkas János és Nemes Bozsik Mihály, 1781-ben ifj. Farkas János és Ally Pál mellett. Restauratoria Judiciis Senatorii pro A[nn]o 1778. MNL HML V-1/b.86.B.CXVI/b.677.

22 Kilián István szegényház gondnoki jelentése. MNL HML V-1/b.116.B.LXXXVII/b.608.

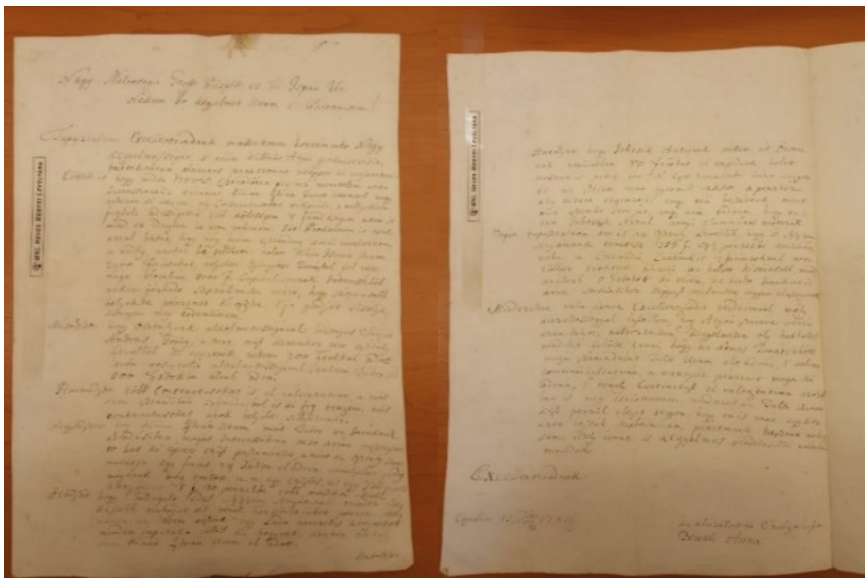
23 1797-től 1825-ben bekövetkezett haláláig kizárólag a belső tanács örökös tagjaként végezte hivatali teendőit. Belső tanács. *Nemes L.*: Eger város önkormányzata i. m. 193–200.; Városi tisztviselők kijelölése (Candidatio) MNL HML V-1/b.94.B.LXII/a.87. MNL HML V-1/b.89.BLVIII.6.

24 Hagyatéki inventárium MNL HML V-1/b.86.B.CXVI/b.712.

25 Jegyzőkönyvi bejegyzés Prothocollum Rerum Gestarum Liberae a Privilegiaie Ep[iscop]ales Ci[vi]t[at]is Agriensis de Anno 1778. MNL HML V-1/a.40. 186–194. pagina

26 MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55.No 1.

Detelli Anna Mária két kérvényt fogalmazott meg egy héten belül az egri püspökhöz. Az 1782. szeptember 13-án (1–2. kép) és 20-án kelt levelekkel fordult Eszterházy Károlyhoz, amelyekben sérelmezte Kilián István közgyámi vagyonkezelését.²⁷

1–2. kép: *Detelli Anna 1782. szeptember 13-án
Eszterházy Károlynak írt panaszkérvénye*

Forrás: MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55.

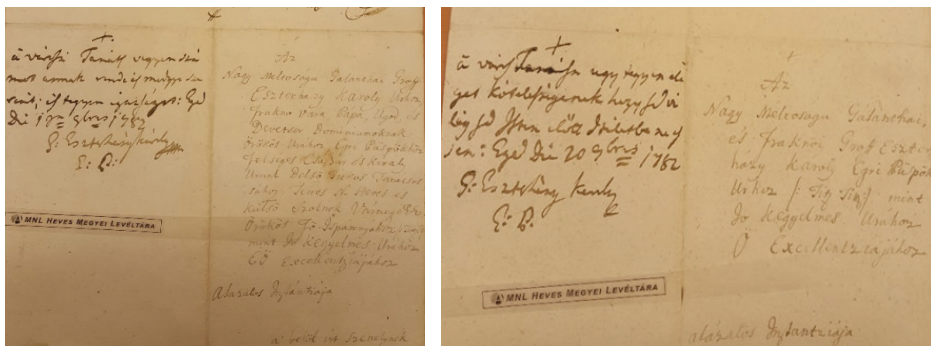
A püspök a kérvényekre az árvák ügyeire kiemelt figyelmet fordítva²⁸ még a beadásuk napján reagált (3–4. kép) az instanciák hátoldalán. Az első levélre adott válaszában „pro prima Instantia” eljárásrend²⁹ értelmében a városi tanácshoz utalta az ügyet, elrendelte, hogy a magisztrátus vizsgálja ki az ügyet. A tanács utasította

27 MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55.

28 Eszterházy Károly szíven viselte az árvák sorsát: az 1760–1768 közötti időszakban nyilvántartott, az árvák ügyeit érintő jegyzőkönyv bevezetésének („Praefatio”) első oldalát Mózes Második Könyvének 22–24. részéből származó, aláhúzással kiemelt isteni idézettel nyitotta meg: „Az árvák[na]k úgy mond ne árcsatok, mert ha őket meg bántjátok, felkiáltoznak hozzám, és én meg halgatom őket, és meg öllek benneteket fegyverrel, és lesznek a te feleségtek Eözvegyeké, gyermekeitek árvák.” – *Protocollum contractuum et pecuniarum orphanalium 1760–1768.* MNL HML V-3.2.1.

29 A városi tanács összefoglalójában szerepel, hogy Eszterházy Károly egri püspök a Pro prima Instantia alapján utalta az ügyet a tanács elé: „Anno 1782. Die 20-a 7bris in Senatu felvétetvén Detelly Arvanak N. Kiliány Istvány Ur Árvák Tutora ellen, jó Kegyelmes Urunk ö Excellentijához bé nyújtott s-onnand az igazság szolgáltatása végeth velut ad 1-a Instantia Forum Kegyelmesen hozzánk utasított Instantiájában...” – MNL HML V-1/b.107.B.LXXI/a.230.

a közgyámot, hogy válaszoljon a feltett kérdésekre. Kilián a felszólításnak eleget tett, de Benkőné nem tartotta kielégítőnek a megoldást, ezért újra megszegte az eljárásrendet, és a püspökhöz fordult. Eszterházy a második hozzá érkezett instanciára reagálva nyomatékositott hangnemben utasította a tanácsot arra, hogy a felmerülő nézeteltérést igazságos módon rendezze.³⁰

3–4. kép: Eszterházy Károly kézíratos megjegyzései

Detelli Anna 1782. szeptember 13-án és 20-án kelt panaszkérvényeire

Forrás: MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55.

A magisztrátus Eszterházy utasításának ismételten eleget téve kötelezte Kiliánt, hogy Anna észrevételeire reagáljon hosszabban, és nyújtsa be felülvizsgálatra az árva számadásait. Detelli Anna két folyamodványban megjelenő észrevételeit és Kilián István ellenérveit rögzítettem a táblázatban (1. táblázat). 1782–1786 között több szinten lefolytatott eljárás során ezek a tételek jelentkeztek leggyakrabban egy-két további vitatott kérdés³¹ mellett a tisztázandó álláspontok között.

30 „ugy tegyen eleget kötelességének hogy se[m] világ se[m] Isten előtt Ítéletbe ne essen” – MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55.

31 Fazekas Pál, Saffner János, Farkas János adósságrendezési ügyei. MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55. iratai.

A per legfőbb vitatott pontjai ³²	
<i>Detelli Anna álláspontjai</i>	<i>Kilián István álláspontjai</i>
5 222 rajnai forint 11 krajcár ³³ örökség járt volna.	4 794 Ft 89 krajcár jár.
Pók Judit, Kis Pál, György Judit, Takács Mária és Snájder Mátvás is tartozik hitelezett összegekkel.	Sarpe András hitelén kívül nem áll fenn további tartozás.
Sarpe András 500 forinttal tartozik.	Sarpe András 200 forinttal tartozik, 300 forint Ferencnek jár.
Az örökölt könyveket olcsón elajándékozta Dózler Károly egri orvosnak, és Ferenc ingyen kapott a könyvekből. Az eladott könyvek értékéhez nem jutott hozzá. A könyvek 24 * 20 forintot értek. Szándékosan felcserélt szerződéseket a számadásokban, saját érdekét képviselve, Kis Pál szerződését és az abban foglalt összeget nem kapta kézhez.	Eszterházy Károly egri püspök utasítására a nem orvosi témájú könyveket Ferencnek juttatta, többit értékesítette becslést követően. Az eladott könyvek ára Ferencet illette meg. Nem cserélte fel egyik szerződést sem, a számadások, kimutatások tanúsítják. Kis Pál szerződése és az abban foglalt összeg öccsét illette meg.
A gyám áron alul értékesítette a 10 lat súlyú ezüstös paszományt. Egy-két háztartási eszközt alacsony áron megvásárolt a közgyám saját részre.	Eladás előtt felértékeltek, állapotához képest magasabb áron értékesítette. A becsült áron vásárolta meg saját részre.
Az édesanyja temetésén a csizmadia céh számára 3 forintot kellett volna fizetni, 5 forint helyett. Kilián István az engedélye nélkül ajándékozott el 22 hordó bort.	A csizmadia céh kiállított összesítése alapján 3 forintot fizettek, a levéltárba helyezett számlák igazolják. Édesanyja lelki üdvéért ajánlotta fel szentmisék-re, raboknak, irlgalmasoknak.
Jobcsák Antal 80 forint tartozását engedte el a saját (befolyásolta korábban a gyám) és testvére engedélye nélkül.	Jobcsák Antal 74 forint összegű kötelezettségét törölték el, édesanyjuknál végzett szolgálatáért.

1. táblázat: *A Detelli–Kilián per legfőbb pontjai*

Az eljárás Kilián István 1778. június 1-től 1780. augusztus 10-ig terjedő időszakra elkészített, Detelli Anna örökségére vonatkozó számadásaira és vég számadásaira fókuszált. 1782–1786 között a püspökhöz, tanácshoz írt kérelmekre az alperesnek minősülő közgyám folyamatosan, néhány napon belül reflektált. Az iratok további

32 Detelli Anna Eszterházy Károlyhoz és a tanácshoz benyújtott instanciái, Kilián István válasza alapján. MNL HML V-1/b.107.B.LXXI.230. iratai.

33 Rajnai forintot továbbiakban forintban jelölöm. 1770-ben 1 rajnai forintért 12 db tyúkot, 160 db tojást vagy 1 pár csizmát lehetett vásárolni. *Berecz Ágnes*: Ráday Gedeon aukciós könyvvásárlásai I. A Brifautiana–aukció. A Ráday Gyűjtemény évkönyve VIII. Ráday Gyűjtemény, Bp. 1997. 125–134.; *Nemes L.*: Eger város önkormányzata i. m. 232.

Eszterházyhoz címzett kérelmet nem tartalmaznak, de az egész ügymenet során több alkalommal hivatkozott a tanács és a két szembenálló fél is a püspökre.³⁴ Eszterházy utasítására 1784-ig három alkalommal kellett Kiliánnak újra benyújtani az Anna és Ferenc esetében elkészített számadásokat, amelyeket a városi tanács, a püspök és az úriszék is kivétel nélkül elfogadott, és helyeselte is azokat.³⁵ A procedura során az érintett felek viselkedése negatív irányba fordult, egyre türelmetlenebbül³⁶ és egymás iránt érzett ellenszenvüket nem titkolva sértegető megjegyzéseket³⁷ tettek egymásra. Sőt, a fiatalasszony alkalmatlannak minősítette Kiliánt öccse gyámi feladatainak további ellátására, és megvádolta a tutort azzal is, hogy Ferenc miatta lépett le a helyes útról.³⁸ Ezenfelül Anna a tanács tagjait részrehajlással is megvádolta. A testület a számadásokra, a közgyám régóta végzett munkájára alapozta védelmét.³⁹ A fiatalasszony és férje az elhúzódon tanácsai eljárást kilátástalannak érezte az úriszéki döntés hatására, és végül az 1785. szeptember 26-án kelt kérelmükben a helytartótanácshoz fordultak ügyük kedvező elbírálásának reményében.⁴⁰ A helytartótanács 1786. szeptember 26-án kelt 27496/23523. számú leiratát megküldte a vármegyékbe, amelyben közzétették, hogy perben részt vevők egy esetben fordulhatnak a helytartótanácshoz, ha rendelkeznek elsőfokon meghozott bírósági ítélettel.⁴¹ Amennyiben nem zárult le az eljárás a városi magisztrátus vagy úriszék előtt, abban az esetben az ügyet visszautalják a városi testülethez. A Benkő házaspár elégedetlenségi perét is a tanácsnál kellett tovább lefolytatni.⁴² Az ügyben vitatott ellentétek az 1790-es években is fennálltak. 1793-ban Detelli

34 Anna asszony 1784. augusztus 4-i levelében az alábbi módon utalt Eszterházyra: „...mivel mind Kegyelmes Püspököm Ó Excltiájához és ezen N. B. Tanácshoz bėjutott Instantiáim után...” – MNL HML V-1/b.104.B.LXIX/a.251.; Kilián: „...N. Tanács akaratyval Eö Excellentia Doctorának ’778. 18-a 9br elattam...” MNL HML V-1/b.108.B.LXXII/a.326.Nro 3.

35 MNL HML V-1/b.104.B.LXIX/a.251. számozatlan iratai.

36 Annának nem tudtak tovább Egerben maradni: „...tsetsemős károlykámnak változó egészsége, mind férjemnek szolgálatja kötelessége bennünket haza huzván...” Kilián egyik válaszelevelében kérte az eljárás lezárását, „aprós gyermekeinek” gondozására kívánta fordítani a per lezárásával felszabaduló idejét. Uo.

37 Kilián István Annát „gyenge eszűnek mondotta”. – MNL HML V-1/b.107.B.LXXI.230.Nro.107. Anna Kilián válaszat „motskoson nem egyenesen” jelölte. MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55.

38 1784. augusztus 4-i egri tanácshoz írt kérelmében: „Nzetes Kilián Tutor Uram mind pedig Testvér Ötsémnek Tutora lévén, nem tsak hogy Convictusból magához kivitte, és magatol idegen szállásra, söt Vácátio alatt széllyel az országba keringeni roß erköltsöket tanulni eleresztette, hanem az ifjunak több pénzt is és (ez által a roßra mintegy alkalmatosságotis) mintsem kellett volna, ki adott; e végre a N. és B. Tanácsot mély alázatossággal kérem méltóztassék minél hamarébb Testvéremnek N Kilián uram helyett más Tutor urat rendeltetni...” – MNL HML V-1/b.104.B.LXIX/a.251.

39 A tanács 1782. szeptember 20-án adott válasza: „...magunk hites tudományába, s nagyobb részbe hiteles Prothocolumainkból fundált igassága” MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55.

40 MNL HML V-1/b.107.B.LXXI.230.No.107.

41 MNL HML V-1/b.108.B.LXII/a.326.

42 Uo.

Ferenc is kérvényezte Kilián Istvántól végszámadásának elkészítését,⁴³ és 1789–1798 között több alkalommal is panasszal élt a városi tanácsnál és közgyámjánál az adósok tőke- és kamattartozása miatt.⁴⁴ A jogi előképzettsége a kérelmein nyomott hagyott, rendszerint az 1659. évi 31. számú⁴⁵ és az 1723. évi 107. számú⁴⁶ törvénycikkekre hivatkozva nyújtotta be a követeléseit.⁴⁷ Ferenc nővérével ellentétben az eljárást nem kívánta magasabb fokon folytatni, a levéltári iratgyűjteményében elszámolásokon, feljegyzéseken, Kilián Istvánnak és a tanácsnak címzett beadványain kívül nem találtam Eszterházy püspökhöz, a vármegyéhez, az úriszékhez vagy a helytartótanácsához benyújtott instanciát.⁴⁸

4. A per tárgya: a Detelli örökség

A következő fejezetben áttekintem a Detelli testvérek örökségét. Az árvák örökségét orvos édesapjuk és édesanyjuk által hagyott ingóságok képezték a készpénzen felül.⁴⁹ Az inventárium tételesen rögzítette a három fő csoportba⁵⁰ osztható ingóságokat, melyek az alábbiak voltak:

- könyvek,
- hitelezett tőke- és kamatösszegek,
- egyéb ingóságok.

43 MNL HML V-1/b.109.B. XCIX.159.1169.

44 Detelli Ferenc ügyiratai. MNL HML V-1/b.143.B.XCII/a.; MNL HML V-1/b.144.B.CXIII/a.1046.

45 „1659. évi XXXI. törvénycikk: az adóssági keresetekben a költségek is megítélendők, a testi sértések megtérítése pedig a kártérítés módja szerint történjék.” Ezer év törvényei, URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=65900031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D21>, letöltés 2020. 06. 01.

46 „1723. évi CVII. törvénycikk a megyékben és városokban teljesítendő bejegyzésről vagy be-táblázásról.” Ezer év törvényei, URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300107.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D24>, letöltés 2020. 06. 01.

47 Urbán Mihály és társai elleni adósságrende-zés. MNL HML V-1/b.143.B.XCII.1155. Dobrotka József és felesége elleni adósságrende-zés. MNL HML V-1/b.143.B.XCII.1149.

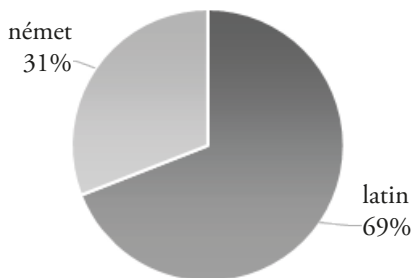
48 Feltételezéseim szerint vagy jogi képzettsége okán tudta, hogy nem érdemes kérelmet írni a püspökhöz, vármegyéhez, úriszékhez és helytartótanács-hoz, vagy tisztelte annyira Kilián Istvánt, hogy ne kényszerítse hosszadalmas vitákba.

49 Kilián István nagybátyja, Kilián Dániel kanonok Antony Erzsébetre hagyott 4 991 forintot és néhány ruhát. Ez az összeg az árvák örökségébe beleszámított. Az örökséget egyenlő arányban osztották el a testvérek között. MNL HML V-1/b.99.B.LXV/a.8.

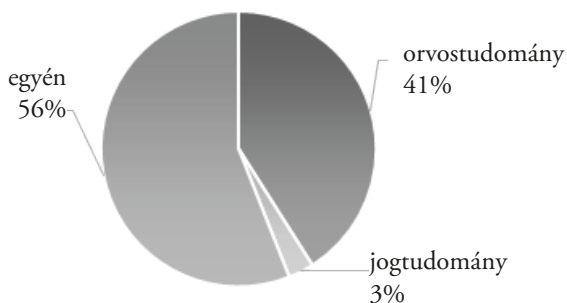
50 Detelliék ingatlanja a II. negyedben „Várallya uccában” állott, a hagyatéék összeírásakor Kiss Barakó János bérelte 1 000 forintért, Detelli Anna és Ferenc Nemes Koller Jánosné Vásárhelyi Sáránál laktak.

a) Könyvek:

Detelli Anna és Kilián István levelezéseiben az orvos által hátrahagyott könyvgyűjtemény központi helyet foglalt el. Anna egy alkalommal 480 forintra becsülte a láda könyv értékét.⁵¹ Ezért sérelmezte, hogy Kilián István áron alul adott tovább rajtuk, sőt testvérének ingyen ajándékozott az értékes kötetekből.⁵² A tárgyi leltár ismertetése Detelli Zsigmond 97 db könyvből álló gyűjteményével kezdődik. A könyveket nyelvük (1. ábra), témájuk (2. ábra) és szerzőik⁵³ szerint lehet csoportosítani. A könyvek nyelvi százalékos eloszlása az 1. ábrán látható, a 2. ábráról a két fő téma megoszlása olvasható le. A témájuk a könyvek elajándékozása és eladása miatt vizsgálendő szempont. Az elemzésekből az szűrhető le, hogy a latin és német nyelvű könyvek 56%-a kapcsolódott az orvostudományhoz. Dózler Károly egri orvos 55 darab könyvet vásárolt meg 20 rajnai forintért.

1. ábra: Detelli Zsigmond könyvgyűjteményének nyelvi eloszlása

2. ábra: A Detelli-könyvek témák szerinti eloszlása

51 MNL HML V-1/b.99.B.LXV.

52 Kilián István és a tanács is Eszterházy utasítására hivatkozott, miszerint a jogi témájú könyveket a jurátusképzőben tanuló Ferencnek kellett átadnia.

53 A teljesség igénye nélkül az alábbi szerzőktől leltáraztak könyveket: Hermann Boerhaave (1688–1738), Friedrich Hoffmann (1660–1742), Michael Ettmüller (1644–1683), Johann Philipp Eysel (1651–1717) és Gerhard van Swieten (1700–1772), Heinrich Johann Krantz (1722–1797), Huszty István (1710?–1772?). MNL HML V-1/b.86.B.CXVI/b.745.

b) Hitelezett készpénzösszegek:

A Detelli testvérek örökségének egyik alappillérenek számítottak a szüleik és a közgámjuk által kifizetett kölcsönök. A Detelli testvérek örökségének egy nagyobb része kamatos készpénzes hitelekkel állt és állt volna, ha az adósok a kötelezettségeiket minden esetben az adóslevelük szerint teljesítették volna. Az Anna és férje által indított elégedetlenségi per legsarkalatosabb pontja volt ez a tétel. Az 1778. június 1-jén készített jegyzőkönyv alapján a testvérek vagyona 10 914 forint 68 és 2/3 dénár készpénz- és kölcsönösszegekből állt. Annának legmagasabb hitelezett összege 2 400 forint volt.⁵⁴ 1782–1798 között Detelli Anna és Ferenc a hitelbe adott összegek rendezésében várták a segítséget, és Kiliántól követelték, hogy adjon magyarázatot, miért fizetett ki⁵⁵ vagy engedett el⁵⁶ kölcsönöket az adósok esetében.

c) Egyéb ingóságok:

Az árvák örökségének további elemei közé a ruhák, a lábbelik, az ékszerek, a viseleti darabok és a kiegészítők, a textíliák és a lakástextíliák, a háztartási eszközök, a bútorok, a nipppek tartoztak. A hagyatéki inventárium alapján ebből a csoportból írtak össze a legtöbb tételt, de ezek a tárgyak minősültek a legértéktelegebbek. Anna ebből a kategóriából mégis sok tárgyat váltott meg magának 686 forint 83 dénár értékben⁵⁷, valamint a szintén ebbe a csoportba sorolható 10 lat súlyra becsült ezüstös paszomány túl alacsony, 1 forint 24 dénár áron történő értékesítését is kifogásolta a teljes eljárás során.⁵⁸

Ferenc felnőtt korára ezekből a tárgyakból halmozott fel jelentős mértékben az előkelő mindennapi megjelenésének biztosítására. Több alkalommal előfordult, hogy nem fizette ki az öltözéket varró, cipő- és csizmakészítő mesteremberek elvégzett munkáját.⁵⁹ A mulasztást a mesteremberek jelezték Kilián István felé is, aki intézkedett az elmaradt összegek befizetéséről.⁶⁰

54 MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55. iratai.

55 Lásd: Sarpe András esetét. MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55. iratai.

56 Lásd: Jobcsák Antal 74 vagy 80 forint kölcsönének elengedését. Uo.

57 Jegyzőkönyvi bejegyzés, Prothocollum Rerum Gestarum Liberae a Privilegiaie Ep[isco]pales Ci[v]it[at]is Agriensis de Anno 1778. MNL HML V-1/a.40. 191. pagina

58 MNL HML V-1/b.99.B.LXV.55. iratai.

59 Detelli Ferenc számadási iratai MNL HML V-1/b.108.B.LXXII/a.444.

60 MNL HML V-1/b.108.B.LXXII/a.444.

5. A per tanulságai – Kilián István hivatali pályafutása?

Az eljárás 1782-től 1798-ig biztosan tartott a per ügyiratai alapján. Kilián István 1777-től 1789-ig Eger város tanácsának 1. számú közgyámi pozícióját töltötte be Eszterházy Károly egri püspök-főispán jóváhagyásával.⁶¹ Az Anna asszony és férje által indított per nem gyengítette Kilián személyiségét, a magisztrátus megbecsülését folyamatosan kiérdemelte. A procedúra összes szakaszában a tanács tagjai és a püspök kizárólag a közgyám álláspontját fogadták el.⁶² Egyetlen apró mulasztását ismerték el a szenátus tagjai, amely nem befolyásolta az eljárás menetét.⁶³ A Benkő házaspár nem tudta elérni a gyám meghurcolását, ezért is fordultak a per egy adott pontján a helytartótanácsához. Az elfogulatlan testülettől várták a számukra kedvező döntést, de az ügy visszakerült az eredeti kiindulópontra, a tanács elé. Kilián István pozícióját nem meggyengítette, hanem megerősítette a panaszkérvények sorozata. Alighanem elősegítette a kedvező megítélését az a tény, hogy 1762-től állt a város kötelékében, a hosszú évek során kiismerték munkatársai a hivatali pozícióihoz szükséges mentális és szakmai kvalitását, megtapasztalták a környezetében élők a gyors problémamegoldó képességét. A város elismerte precízen, érthetően vezetett számadásait. 1790-ben mégsem választották ismételten árvagyámnak, de belső tanácsosként kiérdemelte a szegényház gondnoki tisztségét. Valószínűsíthető, hogy nem a Detelli testvérek ügyei miatt mozdították el állásából. 1789-ben idős, hétgyermekes édesapaként⁶⁴ megözvegyült⁶⁵, de nem maradt sokáig társ nélkül, a fiatalkorú Haraszi Mária Teréziával házasságot kötött, és egy éven belül gyermekük született.⁶⁶ Kilián István erkölcsi megítélését átmenetileg inkább az új házassága és a lakodalmuk után az utcájukban kirobbant botrány befolyásolta.⁶⁷ A város és

61 2. számú közgyám Viszlóczky János 1784-től. Rationes ... Prothocollum MNL HML V-1/a.44. 1. pagina

62 MNL HML V-1/b.107.B.LXXI.230 iratai.

63 Pók Judit Réti Gábor kezese által kifizetett 100 forintról szóló bejegyzése kimaradt az erogatióból, pótolni kellett, de az éves számadásban nem kellett javítani semmit. MNL HML V-1/b.108.B.LXXII/a.326.No.137.

64 Tapolcsányi Magdolnától (1757–1789) István Ignác János 1777. március 28-én, Mária Rozália Barbara 1778. szeptember 7-én, Terézia 1780. október 4-én, Anna Júlia 1782. május 22-én, Antal Ferenc Vince 1784. január 22-én, Anna Krisztina 1787. június 25-én született. MNL OL RK 422/5.; Ferenc Károly 1789. január 29-én született. MNL OL RK 422/6.

65 Tapolcsányi Magdolna elhunyt. MNL OL RK 71/2.; *Hevessy Sándor*: Macskazene az egri főutcán Népújság, 1969. június 7.

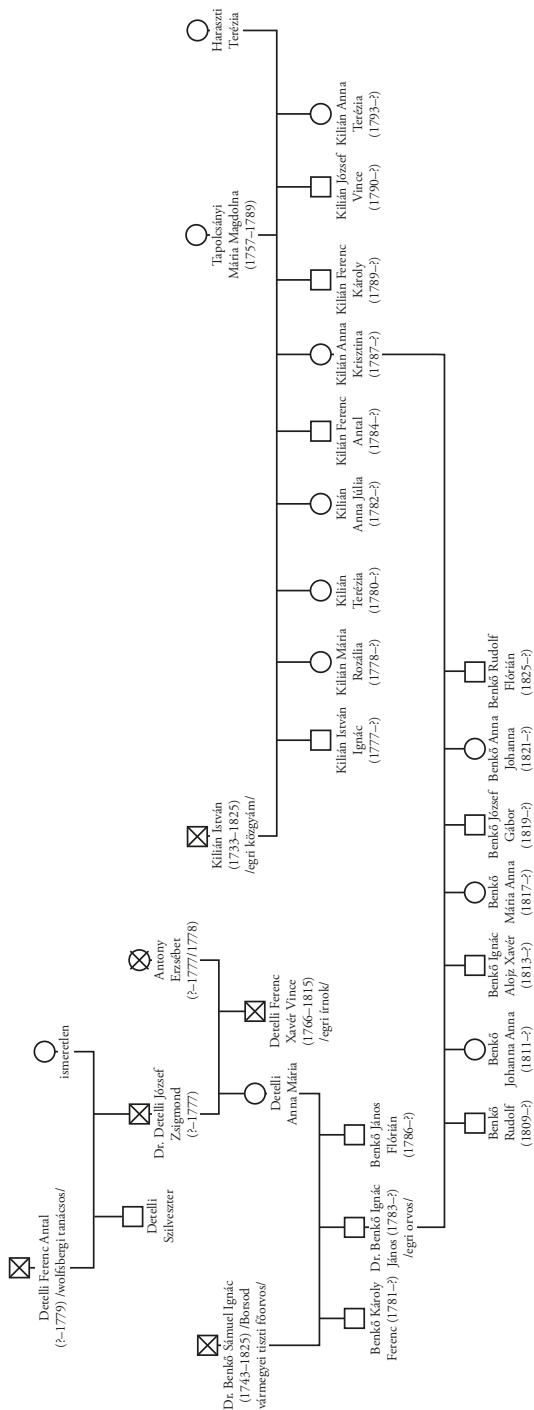
66 Haraszi Mária Teréziától József Vince György 1790. január 23-án, Anna Terézia 1793. január 5-én született. MNL OL RK 422/6.

67 A felesége korábbi udvarlója a Kilián-ház előtt a lakodalmat követő éjszakákon hangos cigányzenével zavarta meg az utca nyugalma. *Hevessy S.*: Macskazene i. m. 5. és *Pécsi István*: „Fiatall ticzca, vén kandúr...” Széchenyi utca 7. (Ódon házak, hajdanvolt Egriek rovat) Népújság, 1985. február 20.

a püspök tiszteletét hosszú távon mégsem veszítette el, hiszen a belső tanács tagja maradt haláláig, illetve 1797-ben még a magisztrátus tagjai főbírói tisztségre is jelölték.

Összefoglalás

A dolgozatomban egy közgyámi és árvasági viszonyt és egy Eszterházy Károly egri püspöksége idején kirobbant pert mutattam be. A vizsgálatom középpontjába Nemes Kilián Istvánt és a Detelli testvérpárt helyeztem. Mikrotörténeti megközelítéssel törekedtem bemutatni Eger város hivataltörténetének egy olyan mozzanatát, amelyben az árvagyámsági ügyeket kezelték a hivatalból kirendelt tutorok Eszterházy egri püspöksége idején. Jelenlegi esettanulmányomban többirányból kívántam megközelíteni az árvagyámsági kérdést: az árvák és közgyámjuk, Eger város magisztrátusi testülete, valamint a kialakult vita, illetve későbbi per résztvevőinek irányából. A viszonyrendszer értékeléséhez szükségesnek tartottam megismerni az árvákat és a tutorukat. A két árván maradt gyermeknek, Annának és Ferencnek a szüleik halála utáni életéről viszonylag sok információval rendelkezünk az elérhető források alapján. A tanulmányomban bemutattam az árva Detelli testvérpár sorsának további alakulását, Anna családalapítási törekvéseit, Ferenc tanulmányait, illetve külföldi tapasztalatszerző körútját is összefoglaltam. Röviden összegeztem Anna és Kilián István viszonyát, felvázoltam az 1782-től kirobbant per menetét az Eszterházy Károly egri püspöknek benyújtott instanciáktól a helytartótanács döntéséig bezárólag. Ezt követően kitekintést kívántam nyújtani Ferencnek és korábbi tutorának kapcsolatáról, illetve összehasonlítást végezni Anna és Ferenc panaszkezelését illetően. Végül azt próbáltam megismerni, hogy a per milyen hatást gyakorolt Kilián István hivatali pályafutására. Az itt bemutatott eredmények elsősorban a város és a püspök 18. századi történetének további kutatásaihoz nyújthatnak értékes adalékinformációkat. Éppen ezért munkám későbbi szakaszában Eszterházy Károly és Eger város tanácsa között előkerülő gyámsági ügyeket kívánom tovább vizsgálni, hogy tisztábban lássuk a püspöki székváros mozaikcsaládjainak helyzetét.

3. ábra: Detelli-Benkő-Kilián család genealógiája

Auf der Suche nach dem Erbe der Waisenkinder Fallstudie über die Lehren des Rechtsstreites gegen den Vormund, Adlige István Kilián (1733–1825)

In den Forschungen der Amtsgeschichte gibt es wenige Kenntnisse zu den Angelegenheiten der Waisen. Meine Abhandlung macht einerseits auf diesen Mangel aufmerksam, andererseits sie wünscht, dass die Analyse der Verhältnisse der Waisen und ihrer Vormünder bedeutende Angaben zu den Forschungen der Stadt- und Amtsgeschichte geben können. Nach dem Todesfall eines Medikus, József Zsigmond Detelli (?–1777), wurde Adlige István Kilián, ein Erlauer Rat zu Vormund Detellis Kinder in Rechts- und Vermögensangelegenheiten ernannt. Seit dem Sommer des Jahres 1780 erschwerten Anna Detelli und Ferenc Detelli (1766–1815) mit ihren Forderungen immer mehr die Arbeit des Vormundes. Meiner Meinung nach ist es auch wichtig zu sehen, wie sich die Amtskarriere von István Kilián in den 1760-er und 1770-er Jahren entwickelt hatte und wie seine Arbeit während und infolge des Detelli-Prozesses beurteilt wurde. Vor dem Rechtsstreit war István Kiliáns Amtskarriere durchgehend im Aufstieg. (Er hat als Fürmender, Perzeptor und Vormund in dem Erlauer Rat gearbeitet). In meiner Studie suche ich Antwort auf die Frage, ob die gewaltsame Forderungen der Waisen István Kiliáns Position im Stadtrat schwächen konnten.

Po stopách dedičstva „bezmocných“. Príkladová štúdia podľa svedectva sporu vedeného proti jágerskému verejnému poručníkovi, Štefanovi Kiliánovi Nemesovi (1733–1825)

V komplexných výskumoch dejín správy vecí sirotských sa ukazujú veľké medzery. Štúdia jednak vyzdvihuje túto skutočnosť, zároveň má za cieľ poukázať na užitočnosť analýz vzťahov verejných poručníkov a sirôt z hľadiska výskumov dejín miest a úradov. Po smrti lekára Jozefa Zigmunda Detelliho (?–1777) vymenovali za tútora jeho sirôt tak po právneho ako aj majetkovo-správneho hľadiska radcu Štefana Kiliána Nemesa (1733–1825). Úlohu tohto verejného poručníka postupne sťažovali narastajúce nároky a dožadovania sirôt, Anny Detelliovej a Františka Detelliho (1766–1815). Dôležitým faktorom je pri tom aj vývoj úradníckej kariéry Štefana Kiliána v rokoch 1760–1770 ako aj pohľad na jeho činnosť verejného poručníka počas sledovaného právneho sporu. Pred jeho začiatkom postupovala Kiliánova kariéra priamočiaro. V

mestskej rade zastával pozíciu fürmendera, perceptora a neskôr poručníka. V štúdiu práve preto hľadám aj odpoveď na otázku, či mohli násilné požiadavky sirôt ohroziť jeho pozíciu zastávanú v mestskej rade.